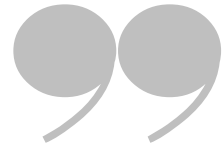

BORSODI L. LÁSZLÓ

Zsoltárparafrázis 0.

(SZERZŐI JEGYZET)

Amikor igennel válaszoltam a szerkesztő felkérésére, hogy írjak önkomentárt(?), értelmező esszét(?), vallomást(?), munkabeszámolót(?) a Tiszatájban megjelenő versciklusom elé arról, hogy milyen okból és céllal írok zsoltárparafrázisokat, még nem tudtam, milyen kényes feladatra vállalkozom. Az előző mondatban sokszor ismétlődő zárójeles kérdőjelek is kellőképpen érzékeltetik: milyen problémás formát találni ahhoz a számadáshoz, önreflexióhoz arról, amit az ember költőként *elkövetett*, hogy mit miért, hogyan módolt ki műhelyében. Veszélyes vállalkozás, mert a szöveg szerzője könnyen eshet korábban megírt versei értelmezésének az eretnokségébe. Hogy ezt a veszélyt lehetőleg elkerüljem (lehet, nem sikerül), úgy is kezdhetném írásomat, mint a zsoltárokat költeményekként olvasó C. S. Lewis *A zsoltárokról* című könyvét: „Nem vagyok sem hebraista, sem szövegkritikus, sem ókortörténész, sem régész.”¹ Hozzátenném: ebben a szövegben nemcsak saját szövegeimet megítélő kritikus, de még irodalomtörténész sem kívánok lenni, akinek a műfaj történetével, az ótestamentumi *Zsoltárok könyve* vallás-, irodalom- és kultúrtörténeti jelentőségével, esztétikai értékével kellene foglalkoznia. Megtették ezt helyettem nálam sokkal szakavatottabbak.² Nyilván ha valaki alkotóként a zsoltárok regiszterében kezd beszélni, nem árt tudatában lennie annak, hogy milyen összetett történetiséggel rendelkező és gazdag (első-sorban) szövegahagyománnyal kezdeményez dialógust vallási és irodalmi vonatkozásban, nem beszélve azokról az interkulturális kapcsolatokról, amelyek a zsoltárok zenében, képzőművészetben való továbbélését, újratemtődését illetik. A folytatásban tehát – az egyszerűség kedvéért műfajilag nevezzük szerzői jegyzetnek – csupán arra szorítkozom, hogy költőként összegezzem, hogyan találkoztam a zsoltárral mint liturgikus, majd szépirodalmi műfajjal, és miért választottam megszólalási formaként úgy, hogy a zsoltárt zsoltárparafrázissá alakítottam.

A *zsoltár* szót ministráns gyermekként a római katolikus liturgia részeként a *válaszos zsoltár* szószerkezetben fedeztem fel, nem nagyon érte, hogy a kántor által énekelt versszakokra adott válaszként a híveknek miért kell többször, refrénszerűen megismételniük ugyanazt az egy-két sort. Majd következtek az egyetemi évek: ferences

¹ C. S. Lewis: *A zsoltárokról*, Harmat, Budapest, 2013, fordította Fögler László, 5.

² Lewis könyvén kívül a zsoltárról és a *Zsoltárok könyvéről* született gazdag szakirodalomból néhány cím a teljesség igénye nélkül: Sík Sándor: *Zsoltárok könyve*, Szent István Társulat, 1960; Dr. Pálffy Miklós: *A Zsoltárok könyve. Válogatott zsoltárok magyarázata*, Evangélikus Egyetemes Sajtóosztály, Budapest, 1964; Farkasfalvy Dénes: *Zsoltároskönyv*, Prugg Verlag, Eisenstadt, 1975; Dr. Tóth Kálmán: *Zsoltáraink gyökerei*, Theologiai Szemle, 1991. 34. évf. 1. sz., 25–29.; Gyökössy Endre: *A zsoltárok csodálatos világa*, Szent Gellért Kiadó és Nyomda, 2006; Pomogáts Béla: *Magyar zsoltárhagyomány*, Erdélyi Toll, 2015. 7. évf. 3. sz., 3–17. (<https://mnyknt.hu/2014/12/07/magyar-zsoltarhagyomany/>); Pecsuk Ottó – Kiss B. Zsuzsanna (szerk.): *Csontjaimba rekesztett tűz. Vallomások a Bibliáról*, Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2019 stb.

szerzeteseket láthattam-hallgathattam zsolozsmázni reggel és este a szege-d-alsóvárosi ferences templomban, ahogy válaszolva az Úr szüntelen és kitartó imára való felszólítására (Lk 18,1; 21,36), közös imaórával szentelték meg a napot. Csíksomlyón a húsvétot megelőző nagyhéten barátaimmal már be is kapcsolódhattam a szintén ferencesek által imádkozott lamentációba, Jeremiás siralmi pedig – ha nem is jelentettek katartikus élményt – egyszerre töltöttek el pesszimizmussal és reménnyel. Felnőttként tehát más jelentést kapott a zsoltár. Ami korábban monotonnak tűnt, s ezért unalmas volt, az a tudatosabb olvasás-éneklés folyamatában a lélek önmagával való szembenezésének, a bűnös emberi természettel való számvetésnek, az emberi élet kétségbeejtő végessége szemlélésének és az irgalmas Atya megváltó irgalmába vetett hit elmélyítésének vált a lehetőségévé.

Az út, a folyamat azonban, amely ehhez a summásan megfogalmazott felismeréshez vezetett, mégsem volt ilyen egyszerű és egysíkú. A gyermekkoromtól adott válásos környezet, tehát a hit közösségi megnyilvánulásának és kinyilvánításának alkalmi mint létmód akár problémamentessé, egyértelművé is tehetné volna önmagamhoz, az emberekhez, a világhoz, az Istenhez való viszonyomat, amelyben a zsoltározás is egy a többi rítus közül, anélkül hogy a mélyre mennék.

Csakhogynem közben történt velem egyéb is. Az otthon és a ferencesek alakította/biztosította vallási-hétközi bensőségességet, biztonságérzetet meg-megrendítette egy-egy tragédia, drámai élethelyzet vagy felismerés, az eleve adottat megkérdőjelezte lázadó szellemem, elbizonytalanították olvasói élményeim, az a társadalmi-szellemi környezet, amely gondolkodó, tehát kételkedő emberré nevelt – végső soron az az értelmi-ségi attitűd, amely kinyilatkoztatás helyett a többnézőpontúság relativizmusának elsődlegességét vallja. A középiskolában, az egyetemi tanulmányok során olvasott irodalomban is találkoztam a *zsoltár* és az *Isten* szóval, de másként, más beágyazottságban, hangszerelésben és tulajdonságokkal felruházva, mint ahogyan azt korábban tapasztaltam. Nem olyan istenélménnyel, ami nekem neveltetésemnél fogva eleve adott volt, amiért nem kellett megküzdenem, s amit valahogy gyakran nem is éreztem eléggé magaménak, vagy sokszor úgy éreztem, talán nem is az enyém, hanem valami mással. Nem mennék bele annak a bonyolult kérdésnek a taglalásába, hogy válhat-e az irodalom a hit keresésének és legalább részleges megtalálásának a közegévé, hogy lehet-e a vers ima, a szent megtalálásának *eszköze* (bár ezt az *eszközjelleg* eleve nem szeretem), és fordítva, a szent szöveg miként olvasható irodalomként. Egy valamiről azonban talán meggyőzni látszanak az elmúlt évtizedek versolvasói tapasztalatai: hogy bizonyos lírai életművek, alkotások – s itt elsősorban a XX–XXI. századi létösszegező, számvető, istenkereső költészetekre gondolok (a teljesség igénye nélkül: Ady Endre, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, József Attila, Dsida Jenő, Pilinszky János, Weöres Sándor, Nemes Nagy Ágnes, Szilágyi Domokos, Hervay Gizella, Petri György, Baka István műveire) – képesek olyan gyötrő és katartikus gondolatokat, kérdéseket szülni a befogadóban, amelyekkel ébren tartják a figyelmét, az igényét a túli iránt, amelyek által a szent felé terelik, a rejtőzködő vagy hiánya által létező vagy nem létező Isten közelében tartják a keresőt. Katarzisznak és úton levésnek/hitkeresésnek, esztétikainak és hitbélinek ezt az együttállását fent nevezett és más költők verseiben is sokkal hitelesebbnek észleltem, éreztem, s váltam megszólítottá, mint bármikor korábban más formában. S érdekes módon ez az olvasói tapasztalat vezetett aztán vissza a líraként és szent opusként egyaránt olvasható *Zsoltárok könyvéhez*.

Hívóként soha nem olvastam el elejétől a végéig. Hívó-keresőként és költőként viszont igen. Azzal kezdtem az előző bekezdést, hogy: „Csakhogy közben történt velem egyéb is.” És megint történt egyéb is. Megsértődtem a világra, és én is megsértettem a világot, egyéni és közösségi vonatkozásban egyaránt. Édesapám lassú hanyatlása során, majd halála folytán megsértődtem a rejtőzködő Istenre, perbe szálltam vele. Írtam jó néhány verset, de úgy gondoltam, ez kevés. Formát, költői hagyományt kell találnom sértődésemnek, a perlekedésnek, büntudatomnak és bűnbánatomnak, a létösszegezésnek, a magammal, másokkal és Istennel való számvetésnek. József Attila *Csendes téli zsoltárának* istenkereső polemizálása, „intellektuális istenkeresése”,³ Kész *a leltár* című versének ironikus számvetése, Baka István *Zsoltárának* a hivatalnok Istennel perlekedő hangja, Petri György blaszfémiaig elmenő költői regisztere vagy Lövétei Lázár László Szenczi Molnár Albert *90. zsoltárát* és József Attila *Kész a leltárát* is idéző *Magánzsoltárának* önironikus költői magatartása (hogy csak tetszőlegesen említsek néhány példát) visszatereltek a gyökerekhez. Arra lettem kíváncsi, hogy a *Zsoltárok könyve* darabjai túl azon, hogy az archaikus vallásos kultúra rekvizitumai, miként működnek irodalmi alkotásokként, de főleg olyan érvényes világtérképezéseként, amelyekkel dialógust kezdeményezve megteremthetem – mert/ha inspirálja – a saját költői világomat.

És ekkor kezdődött az olvasás. Módszere a lassú olvasás: képenként, szószerkezetenként, soronként, szövegenként, oda-vissza lépegetve az egyes zsoltárok között. Ezekből az újbóli és újbóli találkozásokból születtek a zsoltárparafrázisok, eddig (2022. szeptember 1.) több mint harminc vers több mint negyven zsoltárhivatkozással. Ebben nincsenek benne azok a szövegeim, amelyeknek mottója egy-egy zsoltáridézet, vagy csak atmoszférájában, dikciójában hozza a zsoltárok világát. Bár ki tudja, egyszer valaki(k) kideríti(k), hogy azok is a parafrázisokhoz sorolhatók.

Ezen a ponton talán magyarázatra szorul a *zsoltárparafrázis* fogalma, amely alcímként minden vers címe alatt megjelenik a hivatkozott zsoltár(ok) számával együtt. A parafrázis talán érzékelteti a *Zsoltárok könyve* iránt tanúsított tiszteletet, mely nemcsak annak időbeli elsőbbségét, hagyomány jellegét konstatálja, hanem azt is sugallja, hogy mint irodalmi mű esztétikai értelemben fölötte áll a most születő szövegeknek, amelyek szakrális vonatkozásban sem kívánnak új „Zsoltárok könyvé”-t alkotni. Ezek a versek, ha meg is idézik XX–XXI. századi zsoltárokonait, megmarad azoktól való elválasztottságuk, mert nem egy-egy teljes zsoltár átfogalmazásai, átíratái. A bibliai könyvvel való viszonyuk is azért tekinthető közvetettnek, mert nem a hivatkozott zsoltár teljes költői világát értelmezik, írják át, ráadásul vannak olyan zsoltárparafrázisok, amelyek több zsoltárt megidéznak (kettőt, hármat is). A parafrázis a megidézés módjára hívja fel a figyelmet: a *saját mondandó* gyakran csak egy kép, kép- vagy gondolattöredék, egy gondolatritmus vagy más alakzat révén kapcsolódik az adott zsoltárhoz, netán a zsoltár versvilágának egy (akár mellékesnek tűnő) szegmense került be átírva a *saját* szövegbe, vagy többszörös áttételeken keresztül íródik egymásba a zsoltáros hangja és – nevezzük jobb híján ismét – a *saját* szólam. Persze a parafrázisnak ebből a költői eljárásából egyéb is következne. (Na, itt, lehet, már az értelmezés eretnekségének bűnébe esek. Amennyiben az alkotói szándékokról beszélek, hátha mégis megmenekülök az égetéstől!) A parafrázisnak a hozzámondás, körül- és átírás, átfogalmazás, töredékes/tartalmi idézés értelmében való használata a zsoltárokhoz

³ Pomogáts Béla: *i. m.*

való viszonyulás költői szabadságát biztosítja. Megengedi a költői szubjektum értékrendje, érdeklődése, nyelvi lehetőségei és ambíciói szerinti választást, hogy mely szövegekre ír rá, melyekből vesz át, azokból mit, mennyit hogyan. A költőt nem köti semmiféle rajta kívül álló vallási szabály, csak hitbéli meggyőződése, csak esztétikai ízlése, ars poeticája irányítja abban a folyamatban, amit befogadó és szöveg dialógusának nevezünk. Ez a poétikai eljárás ugyanakkor jelzi az Istenhez, a világhoz, végső soron a nyelvhez való viszonyt is. Miközben a zsoltár műfajához mint megkerülhetetlen hagyományhoz viszonyul, úgy szerez neki érvényt, s úgy válik világértelmezéssé, hogy mint a múlt egyik lírai kódját felbontja, töredékessé teszi. S ezen a ponton a nyelvi kérdés, az irodalmi szempont hitbéli kérdéssé is válik. A zsoltároshoz képest – hiszen annyi minden történt bennem, a társadalomban, a történelemben, az irodalomban, a filozófiában, a pszichológiában, vagyis a gondolkodásban, a nyelvben – a ma költőjeként már nem hihetek én sem (oly sokakhoz hasonlóan) a nyelv világtelmeztető erejében abban az értelemben, hogy ember és világ, ember és Isten viszonya leképezhető, elbeszélhető, s nem hiszek e viszony problémamentes kapcsolatként való leírhatóságában sem. Csak a nyelv utalásos jellegében, töredékekben, átiratokban való működésében remélek, s hogy ennek révén a nyelv réseiben talán megszólíthatom önmagamot, a másikat (a kedvest, az álszentet, a csalót stb.), és talán megsejthető az, aki van, de aki rejtőzködik, akihez lehet szólni (de nem vagy ritkán lehet néven nevezni – ez is a töredéjkjelleg, a nyelv, egyben Isten hallgatásának a része), de nem biztos, megvált. Az *Árvulás* (zsoltárparafrázis 29.) című versemben ez áll: „szavaid magamra hagynak magammal”. Az itt közlésre kerülő *Resurrexit*-ben (zsoltárparafrázis 38.) pedig ez olvasható: „Mert tőled távol nincs távolabb”. Nos, éppen ez a kettősség érzékelteti leginkább a zsoltárparafrázisaim és a *Zsoltárok könyve* közötti ambivalens kapcsolatot, a köztem és Isten, a köztem és embertársaim között fennálló kapcsolat problematikus voltát. Amennyiben ugyanis a *Zsoltárok könyve* „az egyetlen olyan része a Bibliának, ahol az ember szól az Istenhez, nem pedig Isten az emberhez”, tehát „Isten és ember dialógusának a könyve”,⁴ akkor a bibliai szöveg lehetővé teszi, mintegy legitimálja emberi-költői megszólalásomat, hogy zsoltárosan pereljek magammal, ellenségeimmel, Istennel, halállal, de mégsem válik a hang a zsoltáros bizakodó, átkozódó, dicsérő s még ki tudja milyen imájává, mert nem jön létre dialógus, mint ahogy Isten dicsérete sem szólal meg ezekben a versekben. A zsoltárparafrázisok monológja pedig arra elég – de lehet, ez a legtöbb a kételkedőnek, az úton levőnek, amit elérhet –, hogy igazságkeresésével, kimondásával, számonkérésével, büntudatával, bűnbánatával, gyötrelmeivel mégiscsak a rejtőzködő szent felé tartson, őt keresse, nyelv által a nyelven túlit, vagy legalább vágyakozzék rá, hol a kétségbeesés drámájával, hol a kiküzdött hit által, mint a szenvedő Jób, vagy mint Jeremiás a siralmakban, akinek a hangja, úgy érzem, már másként szól az utóbbi évek feltámadásvárásai idején bennem, jelentsen bármit is ez a „más”.

⁴ Gyököcssy Endre: *i. m.* 5.

Nem nézni vissza

(ZSOLTÁRPARAFRÁZIS 6.)

Azt mondják, jön idő, hogy jelentése lesz
minden szónak, pillantásnak, mozdulatnak,
az asztalon hagyott kenyérnek, gyümölcsnek,
a félig nyitott ajtónak, félbemaradt ölelésnek.
Mondják, jön idő, amikor értelmet nyer
minden botlás és elhallgatott bocsánatkérés,
a másnak érkezett csomag felbontása,
a kihallgatott beszélgetés és az újraírt vers.
Mondják, jön idő, amikor jobb lesz megállni
és nem nézni vissza a városra, hol addig éltünk,
csak kezünkbe temetni az arcunkat és hagyni:
verje az eső kerítésen remegő árnyékunkat.

Éjszaka, romok

(ZSOLTÁRPARAFRÁZIS 74.)

Hívatlanul érkeztek, sokáig maradtak,
hiába jeleztem óvatosan, késő van, éjfél,
most már én is szívesen aludnék,
tovább énekeltek, duhajkodtak hajnalig,
vedelték a bort, mindent felzabáltak,
előbb egymásnak, majd nekem estek,
taszigáltak, azt mondták, dögljek meg,
nem is vagyok jó házigazda, menjek haza,
mert ők vannak otthon, ez a ház az övék,
átkozódtak, káromkodtak, és elkezdték
földhöz, majd falhoz vágni a poharakat,
egyikük meggyújtotta a függőnyt, valaki
az ajtózárat szakította ki, betörte az ablakot,
a könyveket, lemezeket szétdobálták,
a maradék parfümöt magukra locsolták,
törülközőimbe törölték rossz arcukat,
s végre reggel felé, cipőik nyomát a szőnyegen
hagyva, izzadtan, ingesen, félig meztelenül
elbotladoztak-andalogtak, de az utcáról

még azt ordították vissza, hogy soha többé
nem jönnek hozzám, engem nem ismernek,
s különben is, a kulcsot magukkal vitték.
Visszamegyek a házba, hallgat minden.
Az asztalom, az ágyam ugyanott van,
akár a kert fái és a távolban a hegyek.
Kávét főzök, „szívem első gondolata...”
Egy régi fotóról nagyapám néz rám,
s az éjszaka romjai máshová kerülnek.
Arcomon mégis hideg érintés a reggel.

Eleitől fogva

(ZSOLTÁRPARAFRÁZIS 90.)

„hanem ahogy én ahogy
Én akarom én akarom Uram”
(*Baka István*)

Ne ébressz fel az éjszaka közepén,
hagyd végigálmodnom, mi elkezdődött,
s ne kelljen máris az új napra gondolnom.
Engedd, hogy átjárjon a reggeli víz,
és tudjam hosszan nézni magam a tükörben.
Ha beszélnek hozzám, adj nekem csendet,
azt mondhassak nekik, amit én akarok,
ne viseljem el azt, akihez nincs kedvem,
s ne irgalmaskodjon, akihez nincs közöm.
Add, vad legyek, hangos, mint a gyermek,
sírhasak vagy játsszak, ha épp úgy alakul,
letéphessem maszkját tártüfföknek,
de ne higgyem, hogy egyszer megjavulnak.
S ha végül egyedül maradok, megfáradva,
ne terelj a nyájhoz, velem külön törődj,
vagyaktól, tervektől, hiúságtól kímélj,
ne tedd a vállamra, ami már nem enyém,
s ne fizessek azért, ami nem birtokom.
Hívj inkább magadhoz, fogadj asztalodhoz,
lehessek vendéged, legalább egy órát,
s ha majd múlik az is, percek után percek,
nem kérem, feloldozz, marasztalj vagy elküldj,
engedd, hogy ne legyek, s hihessem: mindig vagy.

Resurrexit

(ZSOLTÁRPARAFRÁZIS 38.)

„Reméltelen mindeneknél életem,
Látván vesztet, örül sok ellenségem,
Csóválván fejeket, csúfolnak éngem,
Barátim is mind idegenek tőlem.”

(Balassi Bálint)

Hallgatásoddal ne fenyegezz,
rejtőzködéseddel ne büntess!
Kolera, szifilisz engem kerüljön,
belém ne üljön lepra, pestis,
csontjaimat ne gyötörd meg!
Engedd, tudóm levegőhöz jusson,
látásomat ne rontsd tovább,
fülem hallását ne tompítsd!
Enyhítsd agyvelőm löktetését,
szívem ritmusát te szabályozd,
s ne tórd, hogy meggörnyedjek!
Sebeim mérgét hagyd távozni,
ágyékom gyulladását szüntesd,
ami eltörött, te rakd össze!
Lábam járását ne ritkítsd,
kezem mozgását te irányítsd,
s kiálts rám, ha rosszat szólok!
Mert tőled távol nincs távolabb:
barátaim elfordultak,
rokonaim mind meghaltak,
szomszédaim máshol laknak,
vendégeim messze járnak,
kurvák, latrok kikacagnak.
Bőröm szürke, fényem apad,
elhagy a szó, elhagy a hang.
Engedj kétméternyi mélyre,
csak hogy téged meglássalak!

Mint meleg kabátot

(ZSOLTÁRPARAFRÁZIS 86.)

Hogy rám adtad, mint meleg kabátot,
s hogy te adtad rám, talán szerethetél,
de az azóta eltelt fél évszázad alatt
annyi foltot ejtettem rajta, annyi helyen
kilyukadt, oly sokszor kellett összevarrnom
minden egyes szakadást, hogy attól félek:
csalódtál bennem, vagy haragszol rám,
csak hagyod, hogy elhiggyem naponta,
nem vagyok kéjenc, nem vagyok gyilkos,
hogy nekem mindent szabad. Vagy mégsem?
Mi lenne, ha egy napon bekopognál hozzám?
Mi lenne, ha egyszer leülnél mellém?
Egy bizonyos: nem szólnék semmit,
csak hozzád bújnék, ha megengednéd.
Vagy rongyaimmal takaróznék, mert fázom.
És nincs semmim, amit visszaadhatnék neked.

Kifakult szó

(ZSOLTÁRPARAFRÁZIS 18., 32.)

Lassan a fél évszázadot közelítem,
tehát nem haltam meg fiatalon.
Tapasztalatlanságra nincs mentség,
mit elpuskáztam, helyrehozhatatlan.
Bánkódni, önérzeteskedni nem elegáns,
szomorkodni, szenvedni nevetséges.
Türelmetlennnek lenni nincs okom,
ami lassul, egyszer úgyis utolér.
Akiben csalódtam, ahhoz nem térek vissza,
és nem akarom, hogy mindenki szeressen.
Aki még haragszik, nem győzőm meg,
de nem bántom, akik bántalmaztak.
S ha újra sértegetne a régi csürhe,
emelem poharam, vagy legyintek.
A félelemnek nem hódolok többé,

nyitva hagyok éjszakára ajtót, ablakot.
És aki jön majd, mindent megtalál:
mert akkorra kifakult szó lesz a halál.

A végső

(ZSOLTÁRPARAFRÁZIS 116.)

Minden összetört pohár,
minden leejtett tányér,
minden nyitva felejtett kapu,
minden félreértett tekintet,
minden elrontott érintés,
minden félbehagyott simogatás,
minden földbe ásott mosoly,
minden elfojtott ölelés,
minden fennakadt csók,
minden falra mázolt sírás,
minden fel nem vett árnyék,
minden eltaposott mozdulat,
minden fogásra akasztott nappal
és minden félrecsúszott álom
egyszer körülvesz, beléd költözik,
arcod ráncos lesz, bőröd sebes,
szemed, hajad színtelen,
kezed, lábad megmered,
minden nehéz lesz, utolsó,
nem hajol föled senki,
nem ér utol a szó.

